

גליון ד' - פ' כי תשא-פרה ה'תש"ע / קהילת "חניכי הישיבות" - רמות ב' האם מותר לכתוב בחול המועד שעות הלימוד בכולל בין הזמנים

נחלקו הראשונים האם מלאכת חוה"מ אסורה מה"ת או מדרבנן. שיטת רש"י (מו"ק יא: ד"ה אלא אפי', וע"ז כא: ד"ה כותלי), הרמב"ן (ע"ז שם) הרשב"א (סי' תרצ) החינוך (מצוה שכג) ועוד, שאסורה מה"ת אלא שנמסר הפסוק לחכמים. אולם שיטת התוס' (ע"ז כב. ד"ה תיפוק ליה) הרמב"ם (יו"ט פ"ז ה"א) הרא"ש (מו"ק פ"א סי' א) ועוד ראשונים שאסורה רק מדרבנן.

ועיין ברמב"ן (סוף פסקי מלאכת חוש"מ ד"ה וי"ל שמן התורה) שיצא לחלק שמה"ת הותר כל מלאכה שהוא לצורך ובאו חכמים ואסרו בזה מלאכת אומן, וכן בדבר האבד, כל שבני"א חושבין אותו להפסד וטורחין בו משום כך, מותר מה"ת. וכל זה דלא כשיטת החינוך (שם) דס"ל דכיון שנמסר הפסוק לחכמים הכל אסור מה"ת. ועיין בביאור הלכה (ריש סי' תקל) דפליג על דעת הב"י ופסק דמלאכה אסורה בחוה"מ מה"ת וכדרכו של הרמב"ן הנ"ל, ושאיין להקל להחשיבה כדרבנן כי אם לצורך גדול.

ובדיני חוה"מ מצינו, דכל שהוא משום דבר האבד מותר לעשות עבורו מעשה אומן כמבואר בשו"ע (סי' תקלו סעי' א). אולם מניעת רווח (דהיינו שאין בה הפסד בקרו) אינו בכלל דבר האבד, ואסור לעשות מלאכה עבור זה, כמ"ש המ"ב (סי' תקלט ס"ק טו) ועוד.

ועיין בשו"ע (סי' תקמה) שמבואר שכתובה היא מלאכה אסורה במועד, ואפילו כתב שלנו שאינו מעשה אומן נוהגים בו איסור (א"כ עושה בו שינוי), א"כ כותב לצורך המועד או לצורך דבר האבד וכדו' מ"ב (סי' תקמה ס"ק ה' וסי' קה) ועי"ש שכתב דמ"מ המיקל בכתב שלנו דאינו מעשה אומן יש לו על מי לסמוך.

מעתה יש לדון האם מותר לכתוב (ללא שינוי) שעות הלימוד שלומדים בזמן חוה"מ בשיבת בין הזמנים, שהרי אין בכתיבה זו משום צורך המועד, ולכאורה גם אין בה משום צורך דבר האבד, דאין כאן אלא משום מניעת רווח כי אין מילגה שאמור לקבל בכלל הקרן. ואם נאמר דכיון שכבר למד שוב מגיע לו מלגה זו תמורת זמן הלימוד [ואע"פ שאפשר שלא היה לומד במקום זה, לולי המלגה שנותנים לו שם, וא"כ לכאורה נמצא שמכניס את עצמו במצב של דבר האבד דאסור כמבואר בט"ז (סי' תקמה ס"ק יג), מ"מ י"ל עפ"י דברי הט"ז שם דכיון שאין זה אלא בשביל חיזוק התורה ולומדיה שרין, מ"מ עדיין יש לדון בזה, שהרי הרבה כוללים מתנים שאין המלגה אלא "מתנה" ללא התחייבות, וא"כ שוב לא שייך בזה היתר משום דבר האבד.

אולם מצינו להתיר בזה ע"פ הא דתנן בש"ס מועד קטן (יח:), ואלו כותבין במועד: קדושי נשים, גיטין, שוברין, דייתיקי, [שטרין] מתנה וכו', ע"כ. וכן נפסק בשו"ע (סי' תקמה סעי' ה).

ולכאורה היה מקום לומר שכוונת המשנה דמותר לכתוב "שטרין מתנה" היינו אפילו היכן שעדיין לא קיבל המתנה, מ"מ רשאי לכתוב השטר כדי שהנותן לא יחזור בו, ואין זה מניעת רווח, אלא דבר האבד, שהרי הנותן כבר עומד לפניו כדי לתת לו. וכן מבואר להדיא במאירי (יח: ד"ה מתנות) שכתב דמותר לכתוב שטרין מתנות משום דכל זמן שלא הגיע השטר לידו יכול לחזור בו. וא"כ ה"ה בנד"ד כיון שאחרי לימודו עומדים לתת לו עבור זה מתנה, ואם לא יכתוב ישכח השעות שלמד שוב מותר לו לכתוב כדי שלא יפסיד.

אבל הנמוק"י (י: ברי"ף) לא פירש כהמאירי הנ"ל אלא כתב שהמשנה איירי כשכבר קיבל המתנה ויש לחשוש לשמא יכחיש. וכ"כ הריטב"א (מו"ק יט. ד"ה דייתיקי ומתנות) בפירוש השני. ומשמע שאם עדיין לא קיבל המתנה אין זה דבר האבד. אבל עיין במ"ב (שם סק"כ) שלא חילק בזה ומשמע שבכל גווני מותר.

ועוד יש מקום להתיר לפי דברי הריטב"א (שם) בפירוש הראשון שכתב שהטעם שמותר לכתוב שטר מתנה במועד הוא משום דאי לאו דעבד נייח נפשא, לא הוה יהיב ליה, ונמצא שהוא דבר האבד למקבל מתנה אם לא יתן לו. וא"כ בנד"ד אחרי שכבר למד, אפשר שיש להחשיב קבלת המלגה כדבר האבד.

ובר מן דין עיין בערוה"ש (שם אות יח) שכתב שמיני רשימות שיש לבעל עסק שרושמין רק לזכרון בעלמא, ג"כ הכתב אינו מהודר, ובכתב שלנו, ולא בסדר יפה, אפשר שמותר וכן נהגו, ע"כ, ודו"ק.

בענין נטילה בנוגע בצואת האוזן והאף

שו"ע סימן צב סעיף ז': "מקום מטונף היינו מקומות המכוסין באדם לפי שיש בהם מלמולי זיעה וכן אם חיכך בראש".

וכתב הרמ"א: "ולכן אסור ליגע במקומות אלו בשעה שעומדים בתפלה או עוסק בתורה, וכן בצואת האוזן והאף כי אם על ידי בגד (מהרי"ל)".

ובביאור הגר"א (סקט"ז), כתב על דברי הרמ"א: וכן [בצואת האוזן והאף] כו', כיון דקראן בגמ' פרק המקבל (ב"מ קז, ב') צואה [דאיתא שם: והסיר השם ממך כל חולי (דברים ז' טו) כו', ר' יוסי בר חנינא אומר זו צואה, דאמר מר צואת החוטם וצואת האוזן רובן קשה ומיעוטן יפה], ולא נראה ע"כ.

ובמעשה רב [להגר"א] סימן ל"ו מבואר יותר וז"ל: "צואת האוזן והאף לא מיקרי צואה לענין קריאת שמע ותפלה דאי סלקא דעתך דמקרי צואה היה צריך להרחיק ד' אמות" ע"כ.

ומה שקראן בגמ' צואה, תירץ בבית יעקב סק"ט ובשיח אליהו על מע"ר, דודאי אינו בכלל צואה אלא דלשון פסולת הוא כמו צואת תרנגולים. ובאשל אברהם (בוטשאטש) מהדו"ת סימן צ"ב כתב ג"כ שאין ראייה מלשון חז"ל צואת האוזן צואת החוטם להצריך נטילת ידים שהרי מצינו בחז"ל (נדרים מט ב') עד מתי אתה מאכילני צואתך על לכלוך שתחת הצפרנים ואף שאכלו בנטילת ידים.

והנה בשער הכוונות כתב מהר"י בזה"ל: "גם הזהירני מורי ז"ל שלא להכניס האצבע לתוך האזניים כדי לנקות הזוהמא שבהם תוך התפלה כלל מהתחלת הברכות עד גמר עלינו לשבח ואם עשה כך צריך נטילה" עכ"ל. ובפשטות אלו הם דברי הרמ"א והגר"א שחולק על הרמ"א חולק גם על האריז"ל.

אולם ב"הלכות הגר"א ומנהגיו" (להגר"מ שטרנבוך שליט"א) סימן ע"ז, כתב דאין כאן מחלוקת ומה שכתב המהר"י בשם האריז"ל שלא להכניס האצבע בתוך האזניים הוא משום שעמוק בפנים האוזן הרי הוא כנוגע במקומות המכוסים שיש בהם זוהמא שצריך נטילה ואף אם לא מקרי צואה מקום זוהמא מיהא הוי.

ומצאתי גם כן בספר "אעלה בתמר" [מתורת החזו"א], וז"ל: "אמר דהנוגע באף והאוזן בפנים צריך נטילת ידים כדין נוגע במקומות המכוסים" ע"כ.

המשך בעמו' הבא

מצות ד' כוסות מממונו או יין משובח של חבירו מאי עדיף

עיין בבית יעקב (סי' קיד) שנקט שאין לשלוח טלית או אתרוג לכפר שאין להם, והוא יצא משל הקהל, משום דאיכא מצוה טפי לקיים המצוה בשלו. וכדבריו פסק הביאור הלכה (סי' יד על סעי' ד ד"ה מותר ליטול) בענין טלית. נמצינו למדים דיש עליו בקיום המצוה בחפצא של המקיים.

עוד מבואר בזוהר (ח"ב קכח, א מובא בספר חרדים בהקדמה למצוות אות ד, יז תנאים לקיום המצוות בשלמות) שבקיום מצוות אסור לקחת אותם בחינם, שלא יזכה למשוך עליו רוח קדושה וכו', אלא יקנה אותה בשכר שלם. [וכן הוא לשון הח"א המובא לקמן בסמוך. ומשמע מלשון זה שאפילו חלק בתשלום לא מהני לזה אלא בעינן תשלום שלם ואפשר שבכלל זה לא לבקש הנחה מהשווי של החפצא של מצוה]. וכן הביא הח"א (כלל סח אות טז) ז"ל: לא יעשה מצוה בחנם, אלא יקנה אותה בשכר שלם כמו שכתוב (שמואל ב, כד-כה) "ויאמר המלך וכו' ולא אעלה לה' אלוקי עולות חינם", עכ"ל.

ועיין בגמ' בפסחים (ד:) דאמרו נחא ליה לאיניש לקיומי מצוה בממוניה. וכן בט"ז (יו"ד סי' שה ס"ק יב) כתב שהעושה תרומה משלו על של קטן, יש בזה קצת חוב לקטן, שהרי לקח ממנו המצוה, דאילו היה ממתין כדי שיגדל, היה מקיים המצוה בגופו וממונו, ועיין בש"ך (שם בנקה"כ על ה"ט"ז שם) שכתב נמי לגבי התורם משלו על של חבירו דאיכא צד חוב מטעם זה.

ובחות יאיר (ססי' רלב) כתב שנכון להיזהר ליקח מממונו יין לקידוש וד' כוסות, וקמח למצה, וכל כה"ג, אפילו שקיבל בחינם יותר יפה, מ"מ "טפי הידור ודקדוק מצוה הוי אם קונה הדבר מכיסו דלא מסיטרא דחנם, ואף שמסתברא מילתא, יש לנו עוד ראייה מהזוהר", עכ"ד.

ועיין במחצה"ש (סי' קלב ס"ק ב ד"ה מי שיאמר) שכתב בשם ספרי המוסר שמצוה שהיא בחינם אינה חשובה כל כך, ע"כ. ובתורה לשמה (שאלה קפב) כתב שיש בזה משום מצוה מן המובחר שהמצוה יהיה שלו. וכן מבואר ברב פעלים (יו"ד ח"ב סי' לה באמצע תשובה). וז"ל המ"ב (סי' תקפד ס"ק ח) כתב במטה אפרים ראוי לכל גבר ירא ד' להשתדל שיהיה לו עליה בימים נוראים ואף במקומות שמוכרין מצוות יקנה אותן בדמים כפי יכולתו, ואדרבה יש עליו יותר במצוה שבאה אליו בדמים, ממצוה שבאה לו בחנם אין כסף, עכ"ל. ובביאור הלכה (ססי' תרנו ד"ה ועיין לקמן) כתב שמצוה לקנות משלו. ועיין בשו"ע (סי' קמז סעי' א).

מוכח מכל הנ"ל דיש לקיים המצוות בממונו. אלא דנראה דאיכא חילוק בין הפוסקים בענין חומרת הענין, וכמו שצינו בתוך דבריהם, ואפשר שהנ"מ בזה האם הידור מצוה עדיף מקיום מצוה בממונו, ולפי החו"י הנ"ל פשיטא שקיום בממונו עדיף כמבואר בדבריו להדיא, אולם לפי שאר הפוסקים צ"ע בזה.

ויש לעיין האם בגוונא שהשני כבר הוציא כסף עבור המצוה אלא דשוב ראה שיש להשיג יותר מהודר, האם כיון שכבר הוציא ממון על מצותו אפשר דשוב אין זה בכלל "סיטרא דחנם". והיינו דיש להסתפק האם לפי הזוהר הנ"ל דס"ל שאין לקיים המצוות בחנם, האם מי שהוציא ממון כבר לצורך מצוה זו סגי, וא"כ אפילו נאבד לו האתרוג שקנה שוב יכול לצאת ע"י אתרוג שניתן לו במתנה, או דלמא בעינן שקיום המצוה תעשה ע"י חפצא של מצוה שנקנה מכספו.

שו"מ בחתן סופר (שער הטוטפות סי' יח בסוף התשובה המודפסת שם בשוליים) שכתב שאפילו לפי הזוהר שכתב דאיכא מעלה שיעשה מצוה בממונו, מ"מ היינו דוקא אם מקמץ אז נראה כמזלזל, אבל אם קנה בדמים לשם מצוה, ואינו יוצא בשלו, הרי קיים מצותו בשלימות, עכת"ד. וכן מוכח מדברי הקצוש"ע (סי' קלו סעי' ז) שכתב שמי שאין לו כל ד' המינים מובחרים, טוב לו יותר לצאת בשל חבירו, ע"כ. שו"ר שכבר כתב כן החכם צבי (ססי' מה) שאם כבר לקח האתרוג שאינו מהודר בידו לברך ועד שלא בירך הביאו לו בחנם אתרוג יפה שאין כמוהו ונתנוהו לו במתנה יברך על המהודר, ע"כ. וכן יוצא מדברי התשובות והנהגות (ח"ב סי' שטו) [אולם עיי"ש שלגבי ד' מינים לא ס"ל כן משום שבעינן "לכם", עיי"ש]. ועי' בתורה לשמה (סי' ז) שכתב דבכה"ג יברך על האתרוג שלו ואח"כ יטול את האתרוג המהודר וינענע בו.

אבל מדברי החו"י (שם) מוכח שאפילו אם הוציא כסף על היין שלו, מ"מ אין עליו לקדש על היין שקיבל במתנה אע"פ שהוא מהודר, [ועיין שם שכתב לגבי ד' כוסות שמי שקיבל יין לדי' כוסות לדורון ישתה עכ"פ א' מהכוסות מיין שקנה בממונו]. ולפי דבריו יוצא דיש לעשות את המצוה דוקא בדבר שהוציא ממון עליו. ולמעשה דעת רוב הפוסקים דלא כדבריו.

המשך מעמו' קודם

והנה הראוני שבספר "תפארת תורה" [להגר"ש פינקוס זצ"ל] סימן י"ט, הביא את דברי המהר"ח"ו בשער הכוונות, ובתחילה כתב שבפשטות האריז"ל סובר כדעת הרמ"א, אולם דחה דאי אפשר לומר כן שהרי כתב והדגיש "מהתחלת הברכות עד גמר עלינו לשבח", ואם היה להם דין צואה גם בעוסק בתורה צריך להיות אסור, וגם בכל דבר שבקדושה, אלא משמע שמלבד דברי הרמ"א כתב האריז"ל פי הסוד שלא להכניס אצבע לתוך האזניים בזמן התפלה, ואדרבה מזה מוכח שהאריז"ל חולק על הרמ"א בזה, דאם יש להם דין צואה מה שייך להזהיר בשעת התפלה דוקא [א"ה, ולפי"ז ומש"כ שאם עשה כך צריך נטילה, נראה שלפי פ"י זה גם זה על פי הסוד ולא משום נקיות]. ונפקא מינה בכל זה, חדא, שהאריז"ל מצטרף מעיקר הדין לגר"א לקולא. ועוד, מי שרוצה לחוש לדברי האריז"ל היכא שהגר"א אינו חולק נראה שכאן הגר"א אינו חולק ולא איירי כלל במה שדיבר האריז"ל כלל, עכ"ד.

ולפי"ד בעלמא א"צ ליטול ידיו מדין מקומות המכוסים כשמכניס ידו לתוך האוזן לדעת האריז"ל, וזהו דלא כמו שהבאנו לעיל מהגר"מ שטרנבוך שליט"א.

ונראה לענ"ד דביאור הגר"ש פינקוס זצ"ל אינו מוכרח, דאולי כוונת האריז"ל היא שעל פי סוד אין להכניס אצבע לתוך האזניים באמצע התפלה, אף אם בדעתו ליטול מיד אח"כ את ידיו, [ורק כתב שמכל מקום פשוט שאם עבר והכניס אצבעו לאוזן צריך ליטול ידיו מדין נגיעה במקומות המכוסים או מדין צואה כרמ"א]. [ועי' בספר "כף החיים" למהר"ח פלאגי סימן ח' סעיף ל שהביא את דברי האריז"ל וכתב על זה וז"ל: "וכבר אמרנו דכן הדין נמי שלא להכניס אצבעו תוך החוטם לנקות האף דאם עשה כן צריך נטילה, ולא דוקא מכניס אלא הוא הדין נמי אם קינה במפה או בקיסם לא יגע בזוהמא היוצאת מהם דמה הועיל בזה אחר שנגע וצריך נטילה".] ועיין.

"צריך עיון"

איתא במגילה (טו:) ת"ר מה ראתה אסתר שזימנה את המן... ר' יהושע בן קרחה אומר, אסביר לו פנים כדי שיהרג הוא והיא. ופירש"י, שיחשדני המלך ממנו ויהרוג את שנינו, נ"א וכי גזרי גזירה ומית חד מינייהו בטלי הגזירה, עכ"ל.

וכוונתו כהא דתענית (כט.): תניא כשחבר (כשחרש) טורנוסרופוס הרשע את ההיכל, נגזרה גזירה על רבן גמליאל להריגה, בא אדון אחד ועמד בביהמ"ד, ואמר בעל החוטם מתבקש, בעל החוטם מתבקש, שמע רבן גמליאל אזל טשא מינייהו, אזל לגביה בצנעא א"ל אי מצילנא לך מייתית לי לעלמא דאתי, א"ל הן, אשתבע לי אשתבע ליה, סליק לאיגרא נפיל ומית, וגמירי דכי גזרי גזירתא ומית חד מינייהו מבטלי לגזירתייהו, ע"כ.

וצ"ע א"כ למה הוצרכה אסתר לבקש מאחשוורוש על ביטול הגזירה, אף אחרי שהרגו את המן, וצ"ע.

[הרב שרגא קלוגהויפט שליט"א]